

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՓԱՌԱՅԵՂ ՄԻ ԷՋ

Նայ Առաքելական Եկեղեցին դարեր շարունակ հետամուտ է եղել ազգային դիմագծի, կրոնի, մշակույթի, լեզվի պահպանման սուրբ գործին: Արվել է ամեն ինչ՝ ազգի համար կարեւոր այս տարրերը պահպանելու եւ հետագա սերունդներին փոխանցելու համար: Բնականաբար, ազգանվեր եւ սուրբ առաքելությունը պսակվել է հաջողությամբ առաջին հերթին հայրենապաշտ հոգեւոր առաջնորդ ունենալու շնորհիվ: Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր գործունեությամբ փաստել է, որ Հայ Առաքելական Եկեղեցու արժանի հետեւորդն է, իր ժողովրդի արժանի զավակը:

Յուրաքանչյուր առաջնորդի գործունեություն ճիշտ գնահատելու համար անհրաժեշտ է այն դիտարկել ժամանակի եւ տարածության խաչմերուկում՝ տարբեր իրադարձությունների շղթայում: Միայն այդպես հնարավոր կլինի տեսնել այն արժեքավոր ներդրումը, որ նա ունի այս կամ այն բնագավառում: Իսկ գործունեության ամենատարբեր ուղղությունները տեսանելի եւ շոշափելի դարձնելու համար անհրաժեշտ են այնպիսի ժողովածուներ, ինչպիսին է «Պատմության փառահեղ մի էջ»¹-ը, որն ընթերցողի սեղանին դրվեց 2020 թ.՝ ամփոփելով Վեհափառ Հայրապետի գահակալության 20 տարվա արդյունքները:

Ժողովածուն հրատարակվել է Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակչական խորհրդի երաշխավորությամբ եւ Հրաչյա Պողոսյանի մեկենասությամբ:

Ընդգրկված են 1999—2019 թթ. ընթացքում «Էջմիածին» ամսագրում եւ «Քրիստոնյա Հայաստան» պաշտոնաթերթում տպագրված նյութերը, որոնք լավագույնս ներկայացնում են Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի 20-ամյա գործունեությունը: Առանձին վերցրած՝ յուրաքանչյուր վերլուծություն, հոդված ինքնին բովանդակալից է, արժեքավոր, առանձնանում է բովանդակային խորությամբ, նպատակաուղղվածությամբ: Սակայն Վե-

¹ Պատմության փառահեղ մի էջ, կազմ.՝ Տ. Գաբրիել քահանա Վարդանյան, խմբ.՝ Տ. Արատ քահանա Պողոսյան, Ս. Էջմիածին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակչություն, 2020, 800+1 ներդիր էջ:

հափառ Հայրապետի անցած ուղին ճիշտ գնահատելու համար անհրաժեշտ է տեսնել եւ զգալ նմանատիպ նյութերի միջեւ առկա շղթայական կապը, այդ վերլուծություններն իրար կապող տրամաբանական շղթան, ինչը հնարավորություն կտա ուրվագծելու եւ արժեւորելու արգասաբեր ճանապարհը՝ հաշվի առնելով նաեւ այն կարեւորագույն փաստը, որ նրա գործունեության աշխարհագրական ընդգրկումն անսահման է, իսկ բնագավառները՝ շատ տարբեր: Այս ժողովածուն Վեհափառ Հայրապետի 20-ամյա գործունեության ժամանակագրական-աշխարհագրական համապատկերը տեսնելու հնարավորություն տալիս է յուրաքանչյուր ուսումնասիրողի:

Գրքի հրատարակության նպատակն է.

ա. Ամբողջացնել Վեհափառ Հայրապետի գործունեության 20 տարվա արդյունքները՝ ժամանակի ու տարածության խաչաձեւումով ներկայացնելով ամբողջական պատկերը:

բ. Ի մի բերել 20 տարի շարունակ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի երկու կարեւոր պարբերականներում՝ «Էջմիածին» ամսագրում եւ «Քրիստոնյա Հայաստան» պաշտոնաթերթում տպագրված նյութերը, որոնք ամբողջությամբ լուսաբանում են Վեհափառի գործունեությունը:

գ. Յուլյց տալ այդ նյութերի միջեւ առկա գաղափարական, տրամաբանական կապը, դրանք իրար կապող շղթան՝ դրանով իսկ ընդգծելով Վեհափառի գործունեության ժամանակագրական եւ տարածական ընդգրկումը:

դ. Մի անգամ եւս արժեւորել յուրաքանչյուր նյութի կամ վերլուծության բովանդակությունը, քանի որ նրանցից յուրաքանչյուրը Վեհափառ Հայրապետի գործունեության ամբողջական պատկերի մի փոքր մասնիկն է:

ե. Ընդգծել Հայ Առաքելական Եկեղեցու դերն ու կարեւոր ներդրումը հայ ազգային, քաղաքական, տնտեսական, հասարակական, գիտական, կրթական, մշակութային կյանքում:

Կառուցվածքային տեսանկյունից գիրքը խիստ մատչելի է եւ հեշտ ընկալելի: «Խմբագրական» եւ «Կազմողի խոսք» բաժիններին հաջորդում են համապատասխան խորագրերը՝ յուրաքանչյուրը ներկայացնելով Վեհափառ Հայրապետի կյանքի եւ գործունեության մի բնագավառը՝ սկսած կաթողիկոսական ընտրությունից մինչեւ մեր օրերը: Յուրաքանչյուր խորագրի ներքո նյութերը դասավորված են կուռ՝ տրամաբանական շղթա-

յի մեջ՝ գաղափարական տեսանկյունից լրացնելով իրար: Յուրաքանչյուր բաժին առանձին վերցրած ընդգծում է այն մեծ ներդրումը, որն ունեցել է Վեհափառը հասարակական, քաղաքական, գիտական, մշակութային եւ այլ բնագավառներում: Վեց բաժիններն իրենց հերթին փոխկապակցված են գաղափարական ենթաշերտերով, շատ հատվածներում խաչաձեւվում են, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի 20-ամյա գործունեությունն ընկալել ամբողջության մեջ:

Վեհափառ Հայրապետի գործունեության առանցքը Հայ Առաքելական Եկեղեցու, հայոց հավատքի, ազգային արժեքների, ազգային դիմագծի պահպանումն ու շարունակումն են, հայրենիքի բարգավաճման վեհ գաղափարը: Բնականաբար, գործունեության ամենատարբեր ոլորտները միավորված են հենց այս գաղափարների իրականացմանը: Դրա վառ վկայությունն են կաթողիկոսական ընտրության առթիվ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ուղղված շնորհավորանքները, որոնցով էլ բացվում է ժողովածուն: Այստեղ ամփոփված են աշխարհի գրեթե բոլոր Եկեղեցիների բարձրագույն ներկայացուցիչների, պետական, քաղաքական գործիչների պաշտոնական գրությունները, ուղերձներն ու շնորհավորանքի խոսքերը, որոնք մի անգամ եւս հաստատում են արդեն իսկ ստեղծված համագործակցությունը: Այդ ուղերձներն ու խոսքերը միայն անձնական շնորհավորանքներ չեն: Դրանք արտացոլում են կրոնական տարբեր ուղղությունների, պետական կառույցների դիրքորոշումը, որն անմիջականորեն նպաստում է միջեկեղեցական կապերի ամրապնդմանն ու զարգացմանը: Շուրջ 20 տարի առաջ գրված եւ տպագրված այդ ուղերձները ժամանակի եւ տարածության հեռավորությունից դիտարկելիս ամենեւին չեն կորցրել իրենց արդիականությունը, իսկ այսօր արդեն առկա միջկրոնական կապերը փաստում են, որ այդ բոլոր գործոնները ծառայեցվել են հայ ժողովրդի շահերին:

Ուղերձների հեղինակների շարքում աչքի են ընկնում նաեւ քաղաքական, պետական գործիչներ (Սանկտ Պետերբուրգի նահանգապետ Վ. Ա. Յակովլև, ՀՀ-ում ՌԴ դեսպան Ա. Դրյուկով, ՀՀ-ում Ֆրանսիայի դեսպան Միշել Լեգրան եւ այլք), գիտնականներ (ՀՀ ԳԱԱ նախագահ Ֆադեյ Սարգսյան, ակադեմիկոս Սերգեյ Համբարձումյան եւ այլք), գրողներ, մշակութային գործիչներ եւ այլն: Այս ամենը փաստում է Վեհափառ Հայրապետի աստվածահաճո ընտրությունն ու ջերմ ընդունելությունը: Միանշանակ կարող ենք պնդել, որ Վեհափառի նպատակամետ գործունե-

ության շնորհիվ Հայ Առաքելական Եկեղեցին այսօր հաստատուն կանգնած է տարբեր Եկեղեցիների կողքին:

Առաջին երկու բաժինների տրամաբանական շարունակությունն են հաջորդ երկուսը, որոնց մեջ համախմբված են գահակալության եւ ծննդյան առթիվ գրված եւ տպագրված շնորհավորական ուղերձներն ու խոսքերը: Դրանց հեղինակները պետությունների, պետական կառույցների, կրոնական ուղղությունների, գիտության եւ մշակույթի տարբեր բնագավառների ներկայացուցիչներ են, իսկ յուրաքանչյուր ուղերձ Վեհափառ Հայրապետի կերպարի կերտման մի փորձ է:

Շնորհավորական ուղերձներ են ներառված նաեւ «Քրիստոնեությունը՝ որպես պետական կրոն ընդունման 1700-ամյակի առթիվ» բաժնում: Իրադարձությունը նշվեց 2001 թ.՝ ի լուր աշխարհի ավետելով, որ հայ ժողովուրդը համայն աշխարհում առաջինն է ընդունել քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն: Այս փաստն արդեն իսկ շատերն էին ընդունել, սակայն 2001 թ. միջոցառումները, որոնց մեկնարկը Վեհափառ Հայրապետի օրհնությամբ եւ տնօրինությամբ տրվեց տարվա սկզբից, իրենց ծավալով եւ խորությամբ ամրագրեցին եւ հանրահռչակեցին պատմական փաստը: Շնորհավորական ուղերձները հաստատեցին, որ համայն աշխարհն ու կրոնական ուղղություններն ընդունում են պատմական իրողությունը:

Ժողովածուի բոլոր բաժինները կարելուր են եւ ամբողջական, սակայն նրա գլխավոր արժանիքն ու առանցքը վերջին բաժինն է՝ «Վեհափառ Հայրապետի եւ նրա գործունեության վերաբերյալ» խորագրով, որն առանձնանում է նաեւ ծավալով: Այս բաժնում ընդգրկված նյութերը եզրագծում են այդ գործունեության սահմանները՝ այն ներառելով կլոր շրջանակի մեջ, ընդգծելով գործունեության բոլոր ուղղությունները եւ դրանց հատման կետերը: Այս բաժինը հստակեցնում է բոլոր կարելուր այն հարցադրումները, որոնց պատասխանների փնտրտուքն ի վերջո ունենում է արդյունավետ հանգուցալուծում: Առանձնացնենք որոշ ուղղություններ, որոնք Վեհափառ Հայրապետի ամենօրյա ուշադրության կենտրոնում են:

Առաջնայինը Հայ Առաքելական Եկեղեցու դերի եւ նշանակության ամրակացումն է: Դարեր շարունակ՝ անգամ պետականության բացակայության պայմաններում, Եկեղեցին պահել է առաջնորդի իր դերը հայ ժողովրդի գոյապայքարում: Երբեմն նրա գլխին կախվել է կործանման

վտանգը եւ այնքան հուժկու, որ անհնար է թվացել զարթոնքը: Սակայն այսօր Հայ Առաքելական Եկեղեցին կանգուն է՝ պատրաստ մարտահրավերներին: Բնականաբար, անուրանալի է Վեհափառ Հայրապետի ներդրումը, ամենօրյա տքնաջան աշխատանքը, առաջնորդ, որի համար Հայ Եկեղեցու դերի եւ նշանակության պահպանումն առանցքային նշանակություն ունի: Ժողովածուում ներառված շատ նյութերում շեշտադրվում է հենց այս պատմական իրողությունը: «Ազգիս Վեհափառ Հայրապետի՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Հայրապետի գլխավորությամբ եւ առաջնորդությամբ մեր Եկեղեցին շարունակում է իր աստվածային տնօրինական ընթացքը՝ թեւակոխելով նոր դարաշրջան: Եւ այս նորագույն շրջափուլում Ամենայն Հայոց Հայրապետը նորովի է մոտենում յուրաքանչյուր խնդրի...»², — նշվում է նյութերից մեկում:

Եկեղեցու գործունեության մեջ խիստ կարեւորվում է կրոնական, աստվածաբանական գաղափարների տարածումը: Վեհափառ Հայրապետի կրոնական, աստվածաբանական հայացքներն արտացոլված են քարոզներում, ուղերձներում, առարկայացված են նրա ամենօրյա գործունեության մեջ: Դրանք վերացական բնույթ չեն կրում, այլ բխում են նրա՝ տարիներ շարունակ ձեւավորված համոզմունքից, կենսափորձից եւ հավատամքից: Այսօր առավել քան հրատապ է այդ գաղափարների տարածումը, քանզի նոր ժամանակաշրջանը հայ ժողովրդին կանգնեցրել է նոր մարտահրավերների առաջ, եւ դրանց դիմակայելու ճանապարհին շատ հաճախ ժողովուրդը հեռանում է Հայ Առաքելական Եկեղեցուց: Դրախոսվող ժողովածուում այդ գաղափարները լավագույնս մեկնաբանվում են Ա. Քալաշյանի «Ամենայն Հայոց Հայրապետի աստվածաբանական ըմբռնումները» հոդվածում³: Վերլուծելով Վեհափառի կրոնական հայացքները՝ հոգվածագիրը հանգում է հետևյալ եզրակացության. «...Վեհափառ Հայրապետի կողմից առաջադրված աստվածաբանական մոտեցումները հանդես են գալիս հոգեւոր վերակերտումի աստվածաբանության որակով»: Աշխարհիկի եւ հոգեւորի համագործումով Վեհափառն առաջադրում է «...համակարգված եւ համընդգրկուն աստվածաբանական լուծումներ», որոնցում բոլոր առկա մարտահրավերները քննարկվում են ազգային հոգեբանության եւ մշակույթի առանձնահատկությունների տեսանկյունից: Ավանդական կրոնական գաղափարների եւ արդիա-

² «Պատմության փառահեղ մի էջ», Ս. էջմիածին, 2020, էջ 185:

³ Հոդվածը տե՛ս «էջմիածին», 2009, ԺԲ., էջ 41–61:

կան պահանջների միջակայքում առաջադրվում են աստվածաբանական խնդիրների լուծման նոր մոտեցումներ, որոնք, չժխտելով ու չանտեսելով անցյալից ժառանգությունը ստացած կայուն հայացքները, ընդառաջ են գնում արդի մարտահրավերներին:

Հաջորդ կարեւոր խնդիրը, ըստ Վեհափառի, ազգ-պետություն—Եկեղեցի փոխհարաբերությունների ամրակայումն է: Այդ փոխհարաբերությունները, որոնք ունեն փիլիսոփայական ենթաշերտեր, թելադրում են հաշվի առնել ազգային-հոգեբանական յուրահատկությունները: Պետությունն ու Եկեղեցին հաճախ հանդես են եկել որպես երկմիասնություն, եղել են սերտորեն փոխկապակցված, դարձել ազգային ինքնագիտակցության կարեւոր բաղադրիչներ՝ առաջնորդվելով ժողովրդի գոյությունը պահելու վեհ գաղափարով: Հաճախ էլ Եկեղեցին ստիպված է եղել իրագործել պետության գործառույթը: Այս դեպքում խիստ կարեւորվում է Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հայեցակարգը, որում, իրար ձուլված, հանդես են գալիս աստվածաբանական մոտեցումները, տեսական եւ գործնական լուծումները: Միանշանակ, ըստ նրա, կարեւորը հոգեւոր իրականությունն է, որից բխում են մնացած հարցադրումները⁴:

Ամուր հայրենիք, պետություն ունենալու համար անհրաժեշտ է ամրապնդել Եկեղեցու՝ գիտության, կրթության հետ ունեցած փոխհարաբերությունները: Դարերի ընթացքում քրիստոնեական գաղափարները ներծծվել են ժողովրդի հոգեբանության, հայացքների, կենցաղի մեջ: Դրանք ձուլվել են ազգային ինքնությանը, ինքնագիտակցությանը, հոգեբանությանը, բարոյական ընկալումներին:

Մինչեւ ժԹ. դարի կեսերը մշակույթի գրեթե բոլոր ոլորտները գտնվում էին Եկեղեցու հովանու ներքո, ինչի շնորհիվ սերտաճեց կապը Եկեղեցու եւ գիտության միջեւ: Հետագայում, իհարկե, այդ կապը խզվեց կամ թուլացավ, սակայն ստեղծված արժեքները՝ որպես ժառանգություն, անցան հաջորդ սերունդներին: Հայ ժողովրդի պարագայում, իհարկե, ոչ նախկին ուժգնությամբ, Եկեղեցին շարունակեց եւ առ այսօր շարունակում է ներգրծում ունենալ գիտական ժառանգության կերտման եւ պահպանման գործում: Վեհափառ Հայրապետը հրատապ ու անհետաձգելի է համարում նոր սերնդի հետ տարվող ամենօրյա աշխատանքը՝ որպես Հայաստանի կայուն ապագայի ձեւավորման գրավական: Ըստ Ամենայն

⁴ Ավելի մանրամասն տե՛ս «Էջմիածին», 2011, ը., էջ 25–52. 2012, Ձ., էջ 41–70, եւն:

Հայոց Կաթողիկոսի՝ հայորդին հեռացել է Եկեղեցուց, սակայն նրա հոգում անսասան է մնացել Հավատը, ինչի հետեւանքով հայ հոգեւորականի առջեւ այսօր ծանր խնդիր է դրված՝ առավել մատչելիորեն, սիրով ու հավատով մատուցել քրիստոնեական գաղափարները: Կարեւորելով կրթության եւ գիտության զարգացումը որպէս ամուր պետության ստեղծման հիմք՝ 20 տարվա ընթացքում Վեհափառի օրհնությամբ եւ տնօրինությամբ ստեղծվել ու բարեկարգվել են դպրոցներ, հայորդյաց տներ: Գործունեության նոր ձեւաչափեր են առաջադրվել Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանին եւ Վազգենյան դպրանոցին: Շենքային պայմանների բարելավումով իրականացվել են նաեւ կրթական տարբեր ծրագրերի բարենորոգումներ: Գիտության՝ հատկապէս հայագիտության զարգացումը խթանելու համար 2000 թ. հիմնվել է «Գարեգին Ա.» հայագիտական կենտրոնը՝ համակարգելով այս ուղղությամբ տարվող բոլոր աշխատանքները: Այլ կառույցների հետ համատեղ կազմակերպվող գիտաժողովները հնարավորություն են տվել ի հայտ բերելու սեփական պատմության, բանասիրության ուսումնասիրման նոր մոտեցումներ⁵:

Կարեւոր են նաեւ Եկեղեցի—մշակույթ փոխադարձ առնչությունների հաստատումն ու զարգացումը: Մշակութային ժառանգությունը հայ ժողովրդի գոյապայքարի, գոյատեւման կարեւորագույն բաղադրիչներից մեկն է, որի պահպանությունն ու խնամքը յուրաքանչյուր անհատի, հայ ազգի եւ պետության նպատակային քաղաքականության տեսադաշտում պետք է լինեն միշտ: Այդ ժառանգության պահպանման գործում իր ուրույն եւ խիստ կարեւոր դերն ունի նաեւ Հայ Առաքելական Եկեղեցին: Սխալ է այն մտայնությունը, թե Եկեղեցու հետաքրքրությունների շրջանակում պետք է լինեն միայն աստվածաբանական, կրոնական հարցադրումները: Ժողովուրդների, մանավանդ հայ ժողովրդի պատմության խորքային վերլուծությունները փաստում են, որ Եկեղեցին միշտ, հատկապէս պետականության բացակայության պայմաններում, իր տեսադաշտում է պահել հոգեւոր-մշակութային ժառանգության պահպանման խնդիրը՝ որպէս ժողովրդի ապագայի, նրա գոյապայքարի կարեւորագույն կռիւն: Եկեղեցին, որ բացառիկ ազդեցություն է ունեցել հայ

⁵ Ավելի մանրամասն տե՛ս Ա. ԲՈՋՈՅԱՆ, Գարեգին Ա. աստվածաբանական-հայագիտական կենտրոնը եւ Մայր Աթոռի գիտական ձեռնարկումները, «Էջմիածին», 2004, ԺԱ.—ԺԲ., էջ 141—145, 2009, ԺԱ., էջ 122—128. ԲԱԳՐԱՏ ԱՔԵՂԱ ՎԱՆՍԱՆՅԱՆ, Վեհափառ Հայրապետի մանկավարժական գործունեությունը, «Էջմիածին», 2001, Ը., էջ 31—34:

ժողովրդի պատմական ընթացքի եւ պետականության կայացման վրա, այսօր եւս հանդես է գալիս հայկական ինքնության, հայ ազգային ու հոգեւոր արժեքների պահպանման առաքելությամբ: Եւ այդ ամենը՝ Վեհափառ Հայրապետի անմիջական հսկողության ներքո: Եկեղեցաշինությունից մինչեւ հանրահռչակում, մշակութային արժեքների հավաքագրումից մինչեւ թանգարանների ստեղծում, ահա այն ուղղությունը, որ որդեգրել է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ մշակութային ժառանգության պահպանման համար: Գրախոսվող ժողովածուում բազմաթիվ են այն հոգվածները, որոնք արժեւորում են Վեհափառ Հայրապետի գործունեության այս ուղղությունը, սակայն առավել ուշագրավ են Մերի Դանիելյանի հոգվածները, որոնք լավագույնս ներկայացնում են հատկապես եկեղեցաշինության ուղղությամբ տարվող աշխատանքները:

Վեհափառ Հայրապետի գործունեության ուղղությունները բազմաբովանդակ են: Նրանցից յուրաքանչյուրն իր ամբողջության մեջ եւ դրանից բխող ենթաշերտերով առանձին վերլուծության թեմա է: Ամփոփելով միայն նշենք, որ սույն գրքում այդ բոլոր ուղղություններն արտացոլված եւ վերլուծված են, ինչի հիման վրա յուրաքանչյուր ուսումնասիրող կարող է իրականացնել սեփական հետազոտական աշխատանքը եւ տալ իր գնահատականը: Կարող ենք փաստել, որ ժողովածուն, իրավամբ, արժանի նվեր է Վեհափառ Հայրապետի գահակալության 20-րդ տարեդարձի առթիվ:

ՄԱՅԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու,

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի

«Վաչե եւ Թամար Մանուկյան» մատենադարան

